

НАРОДНИ МУЗЕЈ — БЕОГРАД
СРПСКО НУМИЗМАТИЧКО ДРУШТВО

SERBIAN NUMISMATIC SOCIETY
NATIONAL MUSEUM — BEOGRAD

Др СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ
ДИНАР ЦАРА КОСТАДИНА ДЕЈАНОВИЋА

Dr SERGIJE DIMITRIJEVIC
LE DINAR DE L'EMPEREUR KOSTADIN DEJANOVIC

С Е П А Р А Т

из часописа

Н У М И З М А Т И Ч А Р

Бр. 2

БЕОГРАД 1979

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

ДИНАР ЦАРА КОСТАДИНА ДЕЈАНОВИЋА

Откривши постојање српског динара цара Костадина (чији је детаљан опис дат у даљем излагању), утврдили смо да овај новац припада Костадину Дејановићу. Из тих разлога вредело је позабавити се детаљније расположивим историјским подацима о породици Дејановића и о самом Костадину Дејановићу.

I О великашкој породици Дејановића

Историјски подаци о великашкој породици Дејановића доста су оскудни.

Па ипак, на основу досадашњих историјских истраживања може да се добије једна доста заокружена слика.

Отац два брата Дејановића, Драгаша и Костадина, био је крупни феудалац Дејан, господар кумановског краја. Он је био ожењен Теодором, ћерком краља Стефана Уроша III Дечанског, односно сестром краља и касније цара Стефана (Душана).

У време цара Стефана (Душана), Дејан је добио високо дворско звање *севастократор*.

Изгледа да је у то време и сестра Стефана (Душана) Теодора добила звање царице, што се може закључити по томе што цар Стефан (Душан) у повељи манастиру Свете Марије у Архилевици издатај 10. августа 1354. њеног мужа назива братом: „и понска на царствѣ ми братъ царства ми севастократор Дејан“¹.

¹ С. Новаковић, *Законски споменици српских земаља*, Београд, 1912, 738; F. Miklošich, *Monumenta Serbica, Viennae*, 1858, 142.

Међу писмима папе Иноћентија VI писаним крајем 1354, која су његови легати носили цару Стефану (Душану), било је и писмо упућено севастократору Дејану.²

Претпоставка да је севастократор Дејан, отац Драгаша и Костадина, у време цара Уроша постао деспот, заснована на непотпуном натпису који се налази на фрескама манастира Белова код Земена на реци Струми у Бугарској,³ није прихватљива.⁴

Зато овог Дејана, попут К. Жиречека⁵, не идентификујемо са оцем Драгаша и Костадина, што иначе битно не утиче на аргументе које ћемо изложити.⁶

Погледајмо породичне прилике и везе Дејановића. Костадинов брат Драгаш добио је звање деспота. Он се помиње као такав већ 1372.⁷ и 15. децембра 1376.⁸

Највероватније је да је Драгаш Дејановић ово звање добио од цара Стефана Уроша, мада не треба искључити ни могућност да га је добио од цара Костадина Дејановића.

Костадин се оженио деспотицом Тамаром, ћерком бугарског цара Ивана Александра, као што се може видети из минијатура у Лондонском јеванђељу из 1355.⁹

Један од војсковођа цара Стефана (Душана), Жарко (намесник у Зети), узео је за жену сестру Драгаша и Костадина, Теодору (у монаштву Ксенија)¹⁰.

Касније се Теодора, ћерка Дејанова, преудала за Ђурђа I Балшића (његова друга жена).¹¹

После смрти свога мужа Дејана, мајка браће Дејановића, Теодора, према постојећим обичајима, закалуђерила се и добила име Евдокија, али се и даље називала царицом, наступала као крупни феудалац, издавала повеље у заједници са синовима и располагала својим поседима.

² К. Жиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, I, 234; М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац, 1934, 62—63; М. Рајичић, „Севастократор Дејан“, *Историјски гласник*, 1953, бр. 3—4, 19; Б. Ферјанчић, *Деспоти...*, Београд, 1960, 169; Б. Ферјанчић, „Севастократори и ћесари...“, *Зборник филозофског факултета*, Београд, 1970, XI-1, 259—260.

³ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. IV, С. Карловци, 1923, 15, бр. 6068 и 6069; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 67/68, 69/70, 72/73.

⁴ Напомињемо да се име Доја у овом случају не може узимати као скраћење имена Јевдокија, пошто је Теодора, жена Дејана, добила име Јевдокија тек кад се закалуђерила, после Дејанове смрти, а не за време његова живота, када је ова фреска наводно настала.

⁵ К. Жиречек сматра да „би то могао бити и неки Бугарин из старијег доба“ (К. Жиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 7, нап. 37).

⁶ Ако размотримо три извора, на које се поједини историчари позивају када тврде да је Дејан касније постао деспот (натпис из Белова, Пчињски поменик и Бранковићев летопис) — видимо да ни један од њих није сигуран.

⁷ Види напомену 23.

⁸ Div. Sanc. 15. XII 1376 — К. Жиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 25—26.

⁹ К. Жиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 7.

¹⁰ К. Жиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, I, 319, 248; М. Орбини, *Краљевство Словена*, 64.

¹¹ *Ibid.*, I, 248.

После пораза српских одреда под командом два брата Мрњавчевића у Маричкој бици 1371., Турци су продрли у српске области у Македонији и пустошили по њима.¹² Негде у то време, Дејановићи су признали врховну турску власт и постали султанови вазали, плаћали данак и давали војне одреде, али су задржали у својим рукама унутрашњу управу над својом облашћу.¹³

Хаџи Калфа каже да су Турци заузели Ћустендил 773 по Хецри, тј. 1371. или 1372.¹⁴ Највероватније је да је то било 1372.¹⁵

О истовременој влади Драгаша и Костадина Дејановића говори судска пресуда из 1376., изречена поводом спора о границама хиландарских имања у Струмичкој области. У тој пресуди стоји да су се калуђери обратили за решење „всеблагодетивому господину Костадину“ и да је епископ струмички заклео бољаре по наређењу господина Костадина: „Повелѣниимъ благодетиваго господина Костадина“ „въ дѣни всеблагодетиваго господина деспота Драгаша и брата му Костадина“¹⁶.

Да су деспот Јован Драгаш и Костадин заједнички владали видимо и по томе што Дубровачка влада шаље 1377. посланике Драгашу и Костадину.¹⁷

Погледајмо шта нам казују сачуване повеље породице Дејановић.

Најстарија сачувана повеља из 1375—1376. још није издата.¹⁸

Најстарија издата повеља породице Дејановића је повеља дата руском манастиру Св. Пантелејмона на Светој Гори из 1377. индикта 15. Писана је у Струмици.

¹² К. Јиреџек, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, 330.

¹³ Подчињавање српских великаша турској власти потврђује и папа Гргур XI који у свом писму угарском краљу Лудовику од 14. маја 1372. каже да су Турци „Subactis quibusdam magnatibus Rascie, tum in eis dominantibus“.

Zinkeisen, на основу турских извора, везује подчињавање Костадина за 1371, а Драгаша и Богдана за 1374. годину. (К. Јиреџек, *Geschichte der Bulgaren*, 331, нап. 44, 333/334; Исти аутор, „Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани“, *Зборник Константина Јиречека*, I, 378; J. Zinkeisen, *Geschichte...*, 227—228, 229—230.)

¹⁴ *Споменик САН*, XVIII, 42—46.

О потчињавању Костадина Турцима говори више турских историчара. (B. J. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pesth, 1834, 155; Или: J. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, Hamburg, 1940, 227—228.)

¹⁵ Ј. Хаџи-Васиљевић претпоставља да се податак Хаммера односи не на 1371 (или Хаџи Калфе не на 1372.) већ на нешто касније време „Може бити да је Мурат у Ћустендилу, и могуће и у још којем важном месту у држави Дејановића, поставио своју посаду, своје гарнизоне, а никако да је који део државе Дејановића анектирао, јер имамо доказе да су Дејановићи целом својом државом владали“. (Ј. Хаџи-Васиљевић, *Драгаш и Константин...*, 36) поменуте повеље Дејановића то показују.

¹⁶ А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд, 1926, 171.

¹⁷ Lett 1359—1380, ad. f. 106 — *Зборник Константина Јиречека*, I, 271, нап. 188.

¹⁸ К. Јиреџек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 285—286; књига *Споменика* која се ту помиње није изишла.

Њена интитулација гласи:

„И благочестива и христољубива госпога царица Евдокиа“ „съ прѣвъ-
любленними синовии царства ми деспотом Юаномъ Драгашемъ и Костадиномъ“

Њу потписује „ + въ Христа Бога благовѣрни Юанъ деспот Драгашъ“.

У њој стоји да су ове дарове „царств ни“ потврдили царском ознаком и печатом („оутвѣрдисмо знаменемъ и белѣгомъ царскимъ“) и да су ове дарове ослободили свих царских работа и давања („освободисмо одъ всѣхъ работъ и поданькъ царскихъ“) ¹⁹.

При томе издаваоци повеље обавезују и своје наследнике: „Юго же Богъ изволитъ по насъ царствовати и господствовати, или братъ или соудородникъ царства ни“ ²⁰.

Касније, 1. јуна 1377., деспот Јован Драгаш заједно са братом Костадином потврђује повељу Хиландару. У њој пише у интитулацији: „Язь деспот Юанъ Драгашъ и братъ ми Костадинъ“

У тој се повељи Драгаш потписује сам:

„Бъ Христа Бога благовѣрни Юанъ деспотъ Драгашъ“ ²¹

Повељу из око 1378., којом се потврђују раније дата и дају нова имања манастиру Св. Пантелејмона на Св. Гори, издаје деспот Драгаш и брат му Костадин, али је потписују обојица:

„ + благовѣрни деспотъ Драгашъ и господинъ Костадинъ“ ²²

После смрти деспота Јована Драгаша, који је умро (или по Ђ. Радојчићу отишао у монахе) ²³ око 1378, ²⁴ његов брат Костадин преузео је целу територију Дејановића и остао на њеном челу до своје смрти.

Он се потписује на повељама:

1) „Бъ Христа Бога благовѣрнии и христољубивии Костадинъ господарь сръбскимъ и подоучною, братъ деспота Юана Драгаша“.

(20. VI 1379. — Манастиру Хиландару, писана у Струмици).

2) „Костадинъ, въ Христа Бога благовѣрни господарь сръбскимъ, братъ деспота Юана“

(28. мај 1380. — Манастиру Хиландару).

3) „въ Христа Бога благовѣрни господинъ Костадинъ“

(15. август 1381. — Манастиру Хиландару.) ²⁵

4) „въ Христа Бога благовѣрни господинъ Костадинъ“

¹⁹ С. Новаковић, *Законски споменици...*, 510—512.

²⁰ Овај део повеље налазимо само у *Гласнику ученог друштва*, Београд, 1868, XXIV, 252.

²¹ С. Новаковић, *Законски споменици српских земаља*, Београд, 1912, 452—3.

²² С. Новаковић, *Законски споменици...*, 512—515.

²³ *Енциклопедија Југославије*, III, 67.

²⁴ С. Димитријевић, „Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара“, 191, нап. 22.

(26. марта 1388. — Цркви Св. Вознесенија у Штипу — писана у Штипу).²⁶

У међувремену је издата, 1381. године (по С. Новаковићу) нова заједничка породична повеља Дејановића манастиру Хиландару.

У тој повељи стоји да је издата:

„Повелѣниѣмъ госпоѣе прѣвисоѣе царѣе срѣпске вѣрѣ Евдокиѣ и госпо-
дина Костадина“²⁷

Њу потписује:

„+ въ христа бога благовѣрни Костадинъ +“²⁷

Задржимо се на територији браће Дејановића.

Године 1372. помиње се област деспота Драгаша.²⁸

Из повеље господина Костадина од 15. VIII 1381., којом се потврђују прилози деспота Јована Оливера, видимо да су Дејановићи, поред своје очевине — баштине (жупе Жеглигово и Прешево) и државе Дејана, добили и бившу територију деспота Јована Оливера.²⁹

На основу нађених повеља, Р. Михаљчић закључује да су Дејановићи проширили државу коју су наследили, укључивши области севастократора Влатка, односно његовог сина ћесара Угљеше, жупе Славиште, Прешево, Врање и Иногосте.³⁰

Из повеља деспота Драгаша и Костадина Дејановића видимо да је њихова област обухватала велики део источне Македоније и део Јужног Поморавља, и то Струмицу, Петрич, Тиквеш, Штип, Кочане, Кратово, Велбужд (Ђустендил), област Жеглигова код данашњег Куманова, Прешевски крај (између Врања и Куманова) и саму врањску област.³¹

²⁵ Извор последње три повеље: С. Новаковић, *Законски споменици...*, 453—457. Година прве повеље исправљена код К. Жиречека — Ј. Радонића, *Историја Срба*, II, 339, нап. 11.

²⁶ С. Новаковић, *Законски споменици...*, 765—768.

²⁷ С. Новаковић, *Законски споменици...*, 446—448 (година 1381); F. Miclošich, *Monumenta Serbica* 190—193 (година 1379).

²⁸ *Lam. Rag.* Тужба од 12. јуна 1373. — К. Жиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 245, нап. 125; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 176.

²⁹ „Язъ въ христа бога благовѣрни господинъ Костадинъ такоже оверѣтоу нѣе вѣше и преждѣ даль Оливера деспота...“

³⁰ Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 174.

³¹ За прецизније информације види Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 174 и 176, као и карту државе Дејановића на стр. 178.

Р. Михаљчић убраја у ову државу и места на истоку од реке Струме, Белово, Рилу и Мелник.

К. Жиречек каже да је северна граница била „Vlasina Gebierge“. (К. Жиречек, *Geschichte der Bulgaren*, 333.)

Пошто се у неким чланцима у дневној штампи Костадину Дејановићу приписује Погановски манастир код Цариброда, треба подвући да В. Петковић сматра да су Господин Костадин и Госпођа Јелена, чија су имена урезана на каменовима узиданим на задњој фасади, оснивачи ове цркве. Он идентификује ктитора са Константином, унуком великог војводе Десимира, који је приложио једну књигу св. Јовану Теологу коме је посвећен и овај манастир, живописан 1499. (В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повестицу српског народа*, Београд, 1950, 250; Јб. Стојановић, *Записи и натписи*, књ. VI, 99, бр. 10052.)

Пошто су од побројаних повеља браће Дејановића три написане у *Струмици*, а једна у *Штилу*, јасно је да су то била важна средишта њихове државе.³²

У појединим деловима ових територија појављују се мањи феудалци као њихови вазали. То је нпр. био „соуродник и брат“ Дејановића „војвода Дмитръ“, чији дар потврђује Костадин Дејановић 20 јуна 1379. и 26 марта 1388.

Нешто касније, почетком XV века, јавља се се у врањској области цесар Угљеша.³³ Није искључено да је он био у њој и раније, у време кад су Дејановићи имали врховну власт над овом облашћу.³⁴

Деспот Јован Драгаш и брат му Костадин потврђују 1. јуна 1377. и дарове штипског челника Станислава.³⁵

По турским изворима, Костадин Дејановић је као турски вазал учествовао са својим одредима на страни Турака у боју на Косову 15. јуна 1389.³⁶

По Chalcocondilu састали су се у Серу, по жељи Бајазита, 1393. године, Манојло II Палеолог, Деспот Стефан Лазаревић и Костадин Дејановић.³⁷

Господин Костадин Дејановић је погинуо заједно са краљем Марком Вукашиновићем 17. маја 1394. у турском походу на Влашку, у бици на Ровинама, у којој је учествовао, у својству турског везала, на турској страни.³⁸

Власт Костадина Дејановића над његовом територијом очувала се у називима *земља Константинова* (која се помиње до 1500) и *Костадинова Бања* (Ћустендил).³⁹

³² Упореди Р Михаљчић, *Крај српског царства*, 174.

³³ С. Новаковић, *Законски споменици...*, 460.

³⁴ К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 339—340. Костадин Дејановић поклања 1380. манастиру Хиландару села која су била „у Бранино“. (С. Новаковић, *Законски споменици...*, 457).

³⁵ С. Новаковић, *Законски споменици...*, 452.

³⁶ Нешрија помиње да су Костадин Дејановић и његова властела учествовали у Косовском боју на Турској страни. (Г. Шкриванић, *Косовска битка*, Цетиње, 1956, 33, 46 и 50.)

³⁷ На том састанку је наводно закључен или договорен брак између Јелене, ћерке Костадина Дејановића и Манојла II Палеолога. (L. Chalcocondil, II, 25 и 47 — Ј. Хади Васиљевић, *Драгаш и Константин Дејановићи и њихова држава*, Београд, 1902, 41—42; Д. Анастасијевић, *Једина византијска царица Српкиња*, 3—6.)

По једном другом податку, само венчање одржано је 11. фебруара 1392. (Г. Острогорски, „Господин Константин Драгаш“, 291, нап. 26).

³⁸ По Ђ. Сп. Радојичићу и М. Динићу: в. С. Димитријевић, „Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара“, *Зборник радова О кнезу Лазару*, Београд, 1975, 191, нап. 23.

Датум из *Енциклопедије Југославије*, том III, 7. V 1394 је штампарска грешка, пошто се у оба рада М. Динића која се наводе у поменутом чланку појављује 17. V 1394.

³⁹ К. Јиречек, *Geschichte der Bulgaren*, 334, нап. 54 и 55.

Територија Господина Костадина постала је после његове смрти Ђустендилски санџак.⁴⁰

II О динару цара Костадина Дејановића и осталим новцима Драгаша и Костадина Дејановића

Пре но што се осврнемо на остале новчане емисије Драгаша и Костадина Дејановића, задржаћемо се детаљније на опису ове новонађене, досад непознате врсте.

⁴⁰ О територији овог санџака, по Хаџи Калфи, види: Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 277, нап. 79;

Хаџи Калфа помиње да су ове земље — Ђустендил, освојене 773 по Хеџри, тј. 1371—1372. (*Споменик САН*, XVIII, Београд, 1892, 42—46.)

Општи извори за историју Дејановића:

К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, I, 222, 234, 249, 251, 262, 314, 315/6, 319, 325, 328, 331/2, 344 и 422; *Ibid.*, II, 7, 24, 25, 245, 262, 285, 319/20, 321, 329, 338, 339, 340, 346, 358, 364, 371, 401 и 422; *Историја народа Југославије*, I, Београд, 1953, 358, 361, 364, 412, 414/5, 417, 421 и 422; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912, 446—448, 452—457, 510—515, 676, 738—740 и 765—768; F. Miklošich, *Monumenta Serbica, Viennae*, 1858, 142—145, 186 и 190—193; К. Јиречек, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, 330/1, 333/4; *Зборник Константина Јиречека*, I, Београд, 1959, 250, 270/271, нап. 188, 378, 403/4, 407 и 451; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд, 1975, 67—77, 86, 107, 169, 173—184, 185, 203, 237, 239 и 240; М. Орбини, *Краљевство Словена*, Београд, 1968, 54 и 64 — Коментари С. Ђирковића, 314(54) и 317—318(64); М. Рајичић, „Севастократор Дејан“, посебни отисак из *Историјског гласника*, 1953, бр. 3—4, 17—28; Исти аутор, „Основно језгро државе Дејановића“, посебан отисак из *Историјског часописа*, 1954, књ. IV, 227—243; Ј. Хаџи Васиљевић, *Драгаш и Константин Дејановићи и њихова држава*, Београд, 1902; Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд, 1960, 168—170; 173—181; Б. Ферјанчић, „Севастократори и кесари у српском царству“, *Зборник филозофског факултета*, Београд, 1970, XI-1, 259—260; Ђ. Стричевић, „Једна хипотеза о титуларном имену српских деспота XIV века“, *Старинар*, Нова серија, 1956—1957, књ. VII—VIII, 114—117 и 121—127; С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд, 1960, 156, 158, 161, 165, 174, 199—200, 222 (Коментари С. Ђирковића, 446—7, 461); Б. Сариа, „Кичевска остава“, *Старинар*, III серија, 1924—1925, књ. III, Београд, 1925, 76, 78, 79, 80 и 90; С. Димитријевић, „Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара“, посебан отисак из зборника радова *О кнезу Лазару*, Београд, 1975, 190—191, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 204/205, 206, 208, 211/212, 217 и сл. 15—16; М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац, 1934, 62—63; J. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches, zweite verbesserte Ausgabe*, Pesth, 1834, 155; J. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, Hamburg, 1840, 227—228; Г. Острогорски, „Господин Константин Драгаш“, *Зборник радова Византолошког института*, 1963, VII-1, 287—294; Д. Анастасијевић, *Једина византијска царица Српкиња*, Београд, 1939, 2—14; Ђ. С. Радојичић, „Драгаша (Дејановићи)“, *Енциклопедија Југославије*, III, 67—68.

Динар цара Костадина Дејановића са петоредним натписом.
На наличју Исус седи

Сл. 1

Сл. 2

Опис лица

Петоредни натпис гласи:

· ВЪХД· / БЧ БЛГО / ВѢРН Ч /
РЪ КОСТ / · ЧДН·

Овај се натпис чита:

БЪ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНИ ЦАРЪ КОСТАДИН.

Опис наличја

Исус пантократор са зрнастим нимбусом око главе (зраци у облику крста паралелни) седи на престолу са високим наслоном, држи руке на јеванђељу које се налази на његовом левом колону, украшено са пет алемова поређаних у облику крста св. Андрије.

У висини главе словне ознаке

IA - XA

На боковима престола нема словних ознака.

Општи подаци о новцу

Једини примерак ове врсте нашли смо у збирци Археолошког музеја у Скопљу, у оквиру оставе нађене у цркви свете Софије у Охриду 1952. године приликом њене рестаурације. Максимални пречник 19 мм. Индивидуална тежина 1,07 гр.

Састав оставе у оквиру које је нађена ова нова новчана врста

Остава новца у којој је нађен динар цара Костадина, откривена приликом рестаурације цркве Св. Софије у њеном зиду, 1952., обухватала је:

Састав оставе нађене у цркви св. Софије у Охриду⁴¹

Ред. бр. владара	укупан број новца владара	Владар	редни број врста тог владара	број комада у врсти	Опис врсте	
					опис лица	опис наличја
1	1	цар Душан	1	1	крунидбени	0-6
2	4	цар Урош	1	1	Урош цар на коњу	око шлема натпис ћирилица
			2	2	владар седи са нимбусом	око шлема натпис латиница
			3	1	владар без нимбуса седи	око шлема натпис латиница
3	11	краљ Вукашин	1	10	натпис у редовима	Исус седи
			2	1	„	Исус стоји
4	2	краљ Марко	1	2	натпис у редовима на крају МИРКО	Исус седи
						n-6
5	1	цар Костадин	1	1	натпис у редовима	Исус седи
5	19	Укупно	8	19	—	—

⁴¹ Ова остава била је годинама неприступачна за научно проучавање. Успели смо да је проучимо у септембру 1977, захваљујући љубазности директора Археолошког музеја у Скопљу друга Саржа Саржоског и кустоса другарице Елеоноре Петров.

Напомињемо да, у односу на раније стање, сада у остави недостаје један новчић Краља Марка, а јавља се један више динар Краља Вукашина. У предњи списак унели смо оба примерка — Марка по нашој старој белешци, а Вукашина на основу обраде 10 примерака те врсте. Тиме се број комада у остави, која је првобитно бројала 18 динара, повећао за један.

Из структуре ове оставе видимо да се у њој, поред динара кованих пре Маричке битке (26. септембар 1371.), тј. динара цара Стефана (Душана), цара Уроша и краља Вукашина, налазе и динари краља Марка и цара Костадина који су, по нашем мишљењу, ковани после ове битке и после смрти цара Уроша, вероватно почетком 1372.

Обе врсте динара кованих после Маричке битке, Марков и Костадинов, имају натпис у редовима који почиње са **БЪ ХЯ БЯ БЛЯГОБЪРНИ**, а на наличју Исуса који седи.

Треба подвући да се на основу ове оставе скривене око 1372, може закључити да динари краља Марка са варијантом имена **МАРСКО**, спадају у најстарије динаре овог владара.

Примедбе

Вишередни ћирилички натпис појавио се у српској нумизматици прво на новцима цара Стефана (Душана) кованим у време његовог крунисања за цара, на двама врстама групе „denari del imperador” (Други период Душановог царског ковања).

Натпис је тада у разрешењу гласио: **СТЕФАНЪ БЪ ХРИСТА БОГА БЛАГОБЪРНИ ЦАРЪ** (или **ЦАРЮ**) — дат са скраћеницама у инвокацији Христа (Љубић, Таб. IX, 3—6).

Сличан вишередни натпис први је прихватио краљ Вукашин на својим динарима. Наведена свечана формула претрпела је код Вукашина извесне битне измене. Да би се подвукла разлика у односу на царски натпис, измењено је не само звање (краљ уместо цара), већ је име владара прешло са почетка на крај натписа.

Ова нова формула гласи у разрешењу: **БЪ ХРИСТА БОГА БЛАГОБЪРНИ КРАЉЪ БЛЪКЯШИЊЪ**. — дат са скраћењима у инвокацији Христа. (Љубић, Таб. X, 17—26).

Исту формулу срећемо на фрескама и на колуту (хорусу) из Марковог манастира.⁴²

У периоду после Маричке битке *тај нови измењени ћирилички натпис налазимо код свих обласних господара* — са одговарајућим именом и звањем, и то код:⁴³ (Види табелу на следећој страни).

Такав натпис не налазимо ни код једног феудалца мањег ранга (период до Косовске битке). Натписи у редовима краљице, Андреаша, жупана Гропе, Вука Бранковића итд. имају друге формуле.

Натпис који почиње са **БЪ ХЯ БЯ** јавља се после Косовске битке само код деспота Стефана Лазаревића.

⁴² С. Димитријевић, *Новац кнеза Лазара*, Крушевац, 1971, 58—59.

⁴³ Види слике и: С. Димитријевић, „Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара”, посебан отисак из Зборника радова *О кнезу Лазару*, слике: 1—2 и 6; 7—8; 10—11; 15—16; 17; Исти аутор, „Нова серија нових врста српског средњовековног новца”, III, слике: 19—20.

Обласни господар	Са Исусом који седи на наличју	Са Исусом који стоји на наличју
краљ без имена (Вукашин или Марко)	●	●
краљ Марко	●	●
жупан Никола	●	●
кнез Лазар	●	●
деспот Драгаш	●	●
Господин Ђурађ I Балшић	●	—
цар Костадин	●	—

Дакле овакав *ћирилички натпис* који почиње формулом **БЪ ХЯ БЯ** јавља се у доба непосредно иза Маричке битке и смрти цара Стефана Уроша само код најкрупнијих феудалаца — обласних господара који су међусобно изделили територију српске царевине.

Пошто динар кнеза Лазара са овим натписом, који има на наличју Исуса који седи, спада у његову најстарију врсту и јавља се само у Косовској остави закопаној 1372. (25 примерака) и у Кичевској остави закопаној око 1373. (1 примерак),⁴⁴ пошто су обе врсте динара деспота Драгаша нађени у Кичевској остави, закопаној око 1373, а не појављује се у другим оставама; пошто је Никола Алтомановић поражен, лишен власти и ослепљен 1374; пошто се новци краља без имена највероватније односе на период непосредно после Маричке битке; пошто је новац Ђурђа I Балшића са ћириличким натписом (две друге врсте нађене у Кичевској остави) највероватније кован у призренској ковници коју је Ђурађ I Балшић држао од 1372. до своје смрти; пошто је новац краља Марка кован највероватније само у почетном периоду његове владе, а обе наведене врсте нађене су у Кичевској остави, закопаној око 1373 — мислим да на основу свега тога можемо закључити да су наведене новчане врсте са вишередним натписом који почиње са **БЪ ХЯ БЯ** ... на лицу новца и Исусом који седи на наличју, коване од 1371—1374 године, у самом почетку поделе царства међу обласним господарима.

Све ове новчане врсте подражавају новац краља Вукашина, односно његовог наследника краља Марка, представљају пандан тих динара.

У једном ранијем раду, изнели смо претпоставку да су Турци, по свој прилици, нешто касније сузили, па чак и укинули различита права која су првобитно имали они феудалци који су признали њихову врховну власт (краљ Марко со породицом и браћа Дејановићи), међу њима и право ковања новца, пошто је турски новац био у све већој употреби на њиховим територијама.⁴⁵

⁴⁴ С. Димитријевић, *Новац кнеза Лазара*, 29, врста 1.

⁴⁵ С. Димитријевић, „Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара“, 200.

Не треба искључити ни претпоставку да су чланови породице Вукашина и Дејана ковали свој новац само до признавања врховне турске власти, односно до момента када је та власт постала ефективна, тј. до момента завођења турске контроле над њиховом активношћу.

То би онда било и објашњење зашто је укупан број сачуваних динара Дејановића тако мали — свега 12 (од чега су једанаест Драгашеви, а један овај нови, цара Костадина).

Узмемо ли у обзир да су у остави из Свете Софије (I Охридска остава) нађене само две врсте ових динара, динари краља Марка (врста Марекo) и динар цара Костадина, можемо закључити да они спадају у најраније врсте динара са овим натписом који су ковани после Маричке битке и после смрти цара Уроша, највероватније 1372. године.

По својој тежини, новац цара Костадина се уклапа у групу динара са поменутиm натписом, чије се просечне тежине крећу око 1 грама, и то:

Обласни господари	Наличје Исус седи		Наличје Исус стоји	
	број измерених комада	просечна (подвучена) или средња индивидуална тежина у гр.	број измерених комада	просечна (подвучена) или средња индивидуална тежина у гр.
краљ без имена	6	1,13	10	1,13
краљ Марко (све варијанте имена)	13	1,13	12	1,12
жупан Никола	23	1,01	1	0,72
кнез Лазар	23	0,96	10	1.—
Господин Ђурађ I Балшић	1	1,04	—	—
Деспот Драгаш	7	0,93	3	0,87
Цар Костадин	1	1,07	—	—

Што се тиче ковнице у којој је кован новац оба брата Дејановића, истичемо две могуће претпоставке.

1. Све врсте динара Драгаша и Костадина коване су по свој прилици у Охриду. У Охриду је готово сигурно кован Драгашев динар са Исусом који стоји испред супеданеума.⁴⁶

⁴⁶ С. Димитријевић, „Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара“, 204—205.

То би значило да је краљ Марко у једном моменту (1372.) признавао легитимитет и врховну власт цара Костадина, а не других претендента, нпр. кнеза Лазара.

2. Да су ови динари ковани у Кратову, познатом руднику сребра, који је вероватно имао своју ковницу, о којој немамо података. Пошто је Кратово било на територији државе Дејановића, ковање динара цара Костадина није било условљено признавањем од стране неког другог обласног господара.

Задржимс се на неким раније објављеним новцима који су приписивани Костадину Дејановићу.

Отац српске нумизматике, Јанко Шафарик, први је објавио новац деспота Костадина Дејановића. С. Љубић је унео његов опис и цртеж у свој преглед средњовековних југословенских новаца.⁴⁷

С обзиром да такав примерак нисмо нигде нашли; с обзиром на то да се у књизи С. Љубића налазе погрешно описане и прочитане врсте; да се Костадин не помиње као деспот ни у једној повељи; да је практично немогуће да је Костадин то звање добио после последње такве повеље из 1389. — с правом можемо сумњати у постојање тога новца и сматрати да је у питању неки погрешно прочитан византијски новац.

За други новац који С. Љубић приписује Костадину Дејановићу, већ је Р. Марић утврдио, на основу прокупачке оставе у којој се он појављује, да је то новац деспота Стефана Лазаревића.⁴⁸

Што се тиче наводног турског новца са именом Костадина Дејановића, као вазала султана Мурата, кованог 1383. у Ђустендилу⁴⁹ он не постоји⁵⁰

III Динар цара Костадина у светлости досад познатих чињеница

Ако искључимо лозу Душановог полубрата цара Симеуна који се још 1359. године одвојио од српске државе и владао у Епиру и Тесалији, Дејановићи остају као најближи сродници династије Немањића.⁵¹ Они су, као сестрићи цара Стефана (Душана), легитимни наследници царског престола.

⁴⁷ С. Љубић, *Опис југославенских новаца*, Загреб, 1875, стр. 188, врста I, Таб. XIV, 15.

⁴⁸ Р. Марић, *Студије из српске нумизматике*, Београд, 1956, Таб. XXIV, 12; С. Димитријевић, „Проблеми српске средњовековне нумизматике“, II, сепарат из *Историјског гласника*, 1957, 3—4, 121.

⁴⁹ Н. Мушмов, *Антикнитѣ Монети на Балканския полуостровѣ и монетитѣ на българскитѣ царе*, София, 1912, стр. 502—503, Таб. LXVIII, сл. 16.

⁵⁰ Други познати бугарски нумизматичар, Т. Герасимов, јавио нам је да то није новац Костадина Дејановића, већ новац Мехмеда III, који је кован у Константинопољу (Цариграду). (Писмо Т. Герасимова упућено С. Димитријевићу 5. марта 1962.)

⁵¹ Михаљчић, *Крај српског царства*, 179.

Крупан проблем, представља то што је, како изгледа, Костадин био млађи брат, па према томе није био прави наследник престола.

Не треба, међутим, заборавити да су у току историје средњовековне српске државе, млађа браћа честу иступала као претенденти на престо, оспоравајући то право старијој браћи.⁵²

Погледајмо да ли се на основу постојећих докумената може закључити да су Дејановићи имали претензија на царски престо.

У повељама издатим од стране два брата Дејановића те претензије су јасно изражене.

У потврди повеље два брата Дејановића манастиру Хиландару од 1. јуна 1377. стоји:

„вѣ споменуѣ царствоу ни“

„кон либо ода власти царства ни“

и каже се да поменута села не дугују

„ни њдне работѣ царства ни“

У каснијим повељама, које је Костадин сам издавао после смрти свог брата Драгаша, овај сестрић цара Стефана (Душана), син његове сестре Теодоре, истиче:

1. Да је он „господарь срѣвскии и Подоуѣнаю“

(Потврда цара Војводе Дмитра, који је био „соудодникъ и братъ“ Дејановића, манастиру Хиландару од 20. јуна 1379. — година исправљена).

2. Позива се на своје претходнике „свети царине и светни прѣводителниѣ господства ни“

и ставља у свој потпис „господарь срѣвскии“

(Повеља Хиландару од 28. маја 1380.)⁵³

3. Пише да је „љубоморан“ (или „по угледу“?) на своје претходнике („порѣвновахъ прежде насъ бившихъ светихъ господъ и царь“), пошто се посаветовао и договорио са мајком царицом („совѣшта вѣ се съ свѣтомъ и зговоромъ госпождею и матерю ни царнею кудъ — Евдокинею“) даровао побројана имања манастиру Хиландару, што и потврђује (Повеља манастиру Хиландару од 15. VIII 1381.)

Најзад, у интитулацији повеље коју је царица Јевдокија са сином Костадином издала 1381., стоји:

⁵² Не треба искључити ни могућност да је Костадин, уствари, био старији брат, али да је, после његовог одрицања од царског звања, његов млађи брат, који је имао звање *деспота* стављен на прво место испред господина Костадина. То би пружило и објашњење зашто су ова два брата увек наступала заједно.

⁵³ С. Новаковић, *Законски споменици...*, 452—453.

⁵⁴ Напомињемо да Љ. Ковачевић сматра да су ова два потписа накнадно уписана на избледелом оригиналу и да имитирају потписе кнеза Лазара. (К. Жиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 346, нап. 7).

Мало је ипак вероватно да је појачавање избледелог оригинала вршено додавањем нових делова. Уз то, наведени делови потписа се налазе у његовој средини, што отежава њихово додавање.

„И благочастива и христолюбива госпога царица Евдокиа и съ прѣвѣзлюбленнѣи и вѣсерѣдѣчнѣи синоѣ царѣства ми Костадинѣи . . .“
(Повеља манастиру Хиландару из 1381.).

Све ово показује да су у породици Дејановића и даље постојале претензије на царски престо, мада је Костадин као турски вазал био приморан да се задовољи скромним звањем *господин*.

Напомињемо да се после смрти деспота Јована Драгаша истицање царства не може везивати за звање деспота. Ни Јевдокија, ни Костадин, нису били деспоти. Зато се наведено истицање царства из тога доба мора посматрати независно од деспотског звања.

К. Јиречек пише да су Костадин Дејановић, Вук Бранковић и силни Балшићи, имали „само обичну титулу господина (*dominus*), иако су били најмоћнији земаљски великаши“ из тога разлога што је нестало царског достојанства, па су неки великаши и „млађа браћа остала без тих титула“, тј. без византијских дворских титула које је прихватио и цар Стефан (Душан).⁵⁵

Нама се чини да ово тумачење није довољно. На основу новонађеног динара закључујемо да је Костадин, поставши турски вазал, био приморан да се одрекне царског звања које је првобитно присвојио, те зато остаје без звања — само господин. При томе се Костадин не одриче својих претензија на царски престо.⁵⁶

После смрти цара Стефана Уроша, Костадин, као моћни великаш, могао је да се прогласи за цара, али није могао да узме звање деспота, јер се оно добијало само од цара. Зато Костадин, мада се у једном моменту прогласио царем — о чему сведочи овај новонађени новац, није могао касније, кад је био приморан да одустане од царског звања, да буде деспот, пошто тада није било српског цара који би му то звање дао.

Приликом интерпретације чињенице да се Костадин прогласио за цара, треба имати у виду и то да је византијски цар Мајноло II Палеолог фебруара 1392. узео за жену ћерку „Господина“ Костадина. Она је постала мајка два последња византијска цара у Цариграду, Јована VIII Палеолога и Константина XI Палеолога који се по свом пореклу звао Драгаш.⁵⁷

⁵⁵ К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, 24, 339; I, 316, 422.

⁵⁶ Велике претензије Дејановића истицао је још К. Јиречек који каже: „Ове су династе иступиле са великим претенцијама, ну они беху турски вазали“. (К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, I, 316).

⁵⁷ К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба*, I, 316; 377; Г. Острогорски, „Господин Константин Драгаш“, 287; Д. Анастасијевић, *Једина византиска царица Српкиња*, 6—14.

Г. Острогорски, који разматра ово питање, пружио је доказе да се и Костадин Дејановић звао Драгаш.

Између осталог он се помиње као „Господин Константин Драгаш“ у повељи цариградског патријарха Антонија од јуна 1393, дакле за свога живота. (Г. Острогорски, „Господин Константин Драгаш“, 287—292).

Чињеница да је Манојло II Палеолог узео за жену ћерку Костадина, може се објаснити баш тиме што се Костадин претходно прогласио царем. Зато се и византијски цар ородио с њим, а не са неким другим српским великашом, каквих је било неколико.

У акту византијске царице Јелене и њеног мужа Манојла II Палеолога из октобра 1395. Костадин се помиње као „славни господар Србије“.

На једном крсту у манастиру Св. Дионисија у Атосу, који је поклон византијске царице Јелене пише да је она „кћер Драгаша, господара Србије“.⁵⁸

Ови називи Костадина у неку руку потврђују и оспораване потписе на повељама од 20. јуна 1379. и 28. маја 1380. Они показују да је Костадин заиста сматран за господара Србије у својој области и у Византији.

IV Закључак

На основу свега изложеног могло би се закључити:

1. Да се после Маричке битке и смрти цара Стефана Уроша (почетком децембра 1371.), већ у децембру 1371. или почетком 1372. Костадин Дејановић, сестрић цара Стефана (Душана) и брат од тетке цара Стефана Уроша, прогласио за цара и почео да кује ову врсту динара.

2. Да су се у то време појавили и динари других обласних господара, пошто је у овој остави нађен динар краља Марка; а у Косовској остави, закопаној по нашој процени 1372., динари кнеза Лазара (врста са **Б Љ Х Я Б Я** . . . и Исусом који седи и још друге две врсте), Николе Алтомановића (са истим натписом и Исусом који седи) и Ђурђа I Балшића (две врсте са шлемом).

3. Да се на основу садржаја оставе нађене у цркви св. Софије у Охриду, где се појављују поред динара цара Костадина и динари краља Марка (Мареко), може закључити да је краљ Марко тада признавао врховну власт цара Костадина Дејановића.

Став других обласних господара према цару Костадину потпуно је непознат.⁵⁹

⁵⁸ Ђ. Сп. Радојичић, „Драгаша (Дејановићи)“, *Енциклопедија Југославије*, III, 67; Г. Острогорски, „Господин Константин Драгаш“, 289, 291—292; (Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 179—180.)

⁵⁹ Напомињемо још и следеће:

а) Да је однос деспота Јована Драгаша према проглашењу његовог брата Костадина за цара исто тако остао непознат.

б) Да наша претпоставка да се на једном динару деспота Оливера појављује Драгаш као сизерен деспота Јована Оливера (С. Димитријевић, „Нове врсте српског средњовековног новца“, VII, *Старинар*, Београд 1971, XXII, 102, сл. 39—42). постаје реалнија, ако се имају у виду претензије Дејановића на царски престо.

4. Да је Костадин, после свог проглашења за цара, био принуђен да убрзо призна врховну турску власт и постане вазал султана (нај-вероватније 1372.).

Тада се, по свој прилици, одрекао царског звања.⁶⁰

При томе, ова породица није напустила своје претензије на царски престо — што се види из свих сачуваних повеља Дејановића, а посебно из повеља из времена када је Костадин био на челу ове обласне државе.⁶¹

LE DINAR DE L'EMPEREUR KOSTADIN DEJANOVIC

Dans le dépôt trouvé en 1952 dans l'épaisseur des murs de l'église Ste Sophie d'Ohrid lors de sa restauration, il se trouvaient 19 dinars serbes médiévaux. Parmi eux seize exemplaires appartiennent à des souverains qui frappaient leur monnaie avant la bataille de Maritsa (le 26 septembre 1371) à savoir aux empereurs Stefan Dušan (1); à l'empereur Uroš (4) et au roi Vukašin (11), et des trois restants, deux appartiennent au roi Marko et un à l'empereur Kostadin.

Le dinar de l'empereur Kostadin trouvé dans ce dépôt fut frappé sans conteste par Kostadin Dejanović fils du sébastocrator Déjan et de son épouse Théodora, soeur de l'empereur Stefan Dušan.

Après la mort de l'empereur Stefan Uroš, en décembre 1371, les deux frères Dejanović, le despote Jovan Dragaš et Kostadin, en leur qualité de neveux de l'empereur Stefan Dušan, devinrent les parents les plus proches de la dynastie des Némanjić restés sur le territoire de l'ancien Etat médiéval serbe, sans compter les parties de l'Epire et de la Thessalie qui s'en étaient séparées encore du temps de l'empereur Stefan Uroš. De ce fait se considéraient comme les héritiers légitimes du trône impérial.

Le dinar dernièrement trouvé qui porte la formule royale dont la traduction serait: „En Jésus-Christ, notre Seigneur, l'empereur très croyant Kostadin” prouve que Kostadin Dejanović s'est fait proclamer empereur après la mort de l'empereur Uroš.

Etant donné que, d'après des sources historiques ottomanes, Kostadin Dejanović avait accepté la suzeraineté ottomane en l'an 773 de l'hégire (1371 ou 1372 de notre ère) et était resté vassal des Turcs jusqu'à sa mort en 1395, il est clair qu'il n'a pu se proclamer empereur qu'au début de 1372. Plus tard il renonça au titre d'empereur et n'est plus mentionné que sous celui de „Monsieur”.

⁶⁰ Иако у досад познатим историјским изворима нема помена о цару Костадину, треба истаћи да се сећање на то сачувало у народном предању.

Ј. Хаџи Васиљевић пише: „И дан данашњи се живо и сагласно прича по Овчем Пољу, по Штипској, Кумановској и Кратовској кази о Костадину и Костадинову времену, а особито о томе како су Турци Костадиново царство отели;...” (Ј. Хаџи Васиљевић, Драгаш и Костадин Дејановићи и њихова држава, Београд 1902, 31.)

⁶¹ Примерак новца цара Костадина Дејановића из Археолошког музеја у Скопљу снимиио је С. Димитријевић.

Слика је увеличана 16 пута у односу на оригинал, тј. један дужински сантиметар претворен је у четири сантиметра.

Il convient de souligner que la formule avec le non de l'empereur régnant que l'on rencontre sur ce dinar est issue d'une inscription de plusieurs lignes qui pour la première fois apparaît sur les „denari del imperador” de l'empereur Stefan Dušan, et sur les dinars du roi Vukašin mais dans un autre ordre.

Les dinars avec une telle invocation du Christ et le titre de souverain n'apparaît que sur les plus anciennes espèces monétaires frappées par les plus grand seigneurs féodaux qui avaient partagé eux le territoire de l'empire médiéval serbe. Une telle inscription ne se trouve pas à cette époque sur la monnaie des leurs vassals.

Le fait que toute la famille des Dejanovići avait des prétention impériales, nous est prouvé par les chartes émises entre 1377 et 1378 qui ont été conservée et aussi par celles du „Monsieur” Kostadin, émises entre 1378 et 1388. Parmi ces dernières il y en a deux dans lesquelles Kostadin porte le titre de „seigneur des Serbes et du Bassin danubien”; respectivement „seigneur serbe”. Nous retrouvons des formules semblables dans un document par sa fille Hélène, impératrice byzantine (mère des deux derniers empereurs de Byzance) et par son époux l'empereur Manuel II Paléologie, en 1395 dans lequel Kostadin est traité de „Célèbre souverain de Serbie”.

En nous basant sur ce dinar trouvé par les archéologues à Sainte Sophie d'Ohrid et sur les autres données mentionnées, le fait que Kostadin Dejanović a été proclamé empereur très probablement au début de 1372, ajoute beaucoup à nos connaissances sur l'époque du démembrement de l'Etat médiéval serbe.

Le dépôt mentionné dans lequel furent aussi trouvés deux dinars du roi Marko, avec une même invocation du Christ et sur lesquels celui-ci apparaît sous le nom de Mareko, nous permet d'en conclure que ces deux dinars du roi Marko figurent parmi les monnaies les plus anciennes de ce souverain et qu'elles furent frappées vers 1372.

Sergije Dimitrijević